

Ольга Білоус,
викладач громадянської освіти, старший викладач
ДНЗ «Барський професійний будівельний ліцей»
ORCID ID 0000-0003-0350-6480
bilousolgahen@ukr.net

Ганна Слободянюк,
викладач української мови та літератури, старший викладач
ДНЗ «Барський професійний будівельний ліцей»
ORCID ID 0000-0002-0925-6665
annaslobodianuk@ukr.net

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДИ НА ЗАСАДАХ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті представлено науково-теоретичне обґрунтування проблеми формування громадянської компетентності здобувачів освіти. Увагу зосереджено на роботі зі студентами закладів фахової передвищої та вищої освіти. Доведено, що одним із першочергових завдань вітчизняних закладів фахової передвищої та вищої освіти є підготовка молоді до життя в сучасних умовах соціуму на засадах національної самоідентифікації народів і культур в інформаційному суспільстві. Мета статті полягає у розгляді дефініцій «компетентність», «громадянська компетентність», а також теоретичному аналізі шляхів формування громадянської компетентності молоді на засадах вивчення української мови та літератури у закладах фахової передвищої та вищої освіти. Визначено, що виховання в особистості громадянської компетентності передбачає формування в неї комплексу особистісних якостей і рис характеру (зокрема, таких як патріотична самосвідомість, громадянська відповідальність і мужність, готовність працювати для розвитку та зміцнення держави тощо) та здійснюється впродовж усього її життя, на всіх етапах здобування нею освіти. Великого значення набувають заняття з громадянської освіти, а також української мови та літератури. У процесі вивчення програмових творів, викладач зосереджує свою увагу на становленні таких особистісних якостей як дисциплінованість, працьовитість, творчість, почуття відповідальності за добробут своєї країни, свого народу.

Ключові слова: *студенти, громадянська компетентність, громадянська освіта, українська література, патріотизм, соціальне життя.*

Olga Belous, Anna Slobodyanyuk. Formation of civil competence of student youth on the basis of literary activity

The article presents a scientific and theoretical justification of the problem of forming civic competence of students. Attention is focused on working with students of professional higher and higher education institutions. It is proved that one of the primary tasks of domestic institutions of professional higher and higher education is to prepare young people for life in modern society on the basis of national self-identification of peoples and cultures in the information society. The formation of civic competence should take place on the basis of certain principles of national-patriotic education, as one of the leading tasks of national education is the education of patriots and citizens. Classes in civic education, Ukrainian language and literature, in which the teacher has the opportunity to reveal the content of civic competence through the description of key qualities that a person possesses (including the examples of literary heroes), are important. The purpose of the article is to consider the definitions of «competence», «civic competence», as well as a theoretical analysis of ways to form civic competence of young people on the basis of studying the Ukrainian language and literature in institutions of professional higher and higher education. It is determined that the education of civic competence involves the formation of a set of personal qualities and character traits (such as patriotic self-awareness, civic responsibility and courage, willingness to work for

the development and strengthening of the state, etc.) and is carried out throughout its life, at all stages getting her an education. Classes in civic education, as well as Ukrainian language and literature are becoming very important. In the process of studying program works, the teacher focuses on the formation of such personal qualities as discipline, diligence, creativity, a sense of responsibility for the well-being of his country, his people. The formation of civic competence of student youth is an important scientific and socio-pedagogical problem that needs to be properly addressed at the level of pedagogical theory and practice. One of the most important tasks of modern teachers is to continue working on the formation of civic qualities in young people, understanding of belonging to the Ukrainian people. Teachers of vocational higher and higher education institutions must clearly understand that the young people they teach and educate today are an active force in political change and, depending on the values they bring to these changes, the culture they implement, their knowledge and future plans. come to life, will largely depend on the formation and development of the Ukrainian state in the future.

Keywords: *students, civic competence, civic education, Ukrainian literature, patriotism, social life*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Сучасні тенденції економічного та суспільно-політичного розвитку нашої держави вимагають особливої уваги до особистісного розвитку громадян, до виховання у молодого покоління патріотичних почуттів, позиції активного громадянина власної держави, усвідомлення власної національної ідентичності, що сприятиме зміцненню та розбудові країни в цілому. Основою нових Державних стандартів є особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний, культурологічний та інші підходи, які реалізуються в усіх представлених освітніх галузях і є запорукою формування системи компетентностей у здобувачів базової, повної загальної середньої, а також фахової освіти. Першочерговим завданням вітчизняних закладів фахової передвищої та вищої освіти є підготовка молоді до життя в сучасних умовах соціуму на засадах національної самоідентифікації народів і культур в інформаційному суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування громадянської компетентності сучасної молоді тісно пов'язана з її громадянською освітою та національно-патріотичним вихованням, в основі якого знаходиться українська національна ідея, народні традиції, позитивне ставлення до культури та історії свого народу, до народної та національної символіки тощо. Низка державних нормативних документів визначає, що важливим чинником розвитку вітчизняного освітнього середовища є формування у здобувачів освіти всіх рівнів свідомої громадянської позиції, розуміння необхідності та готовності відстоювати самобутність та незалежність своєї держави [7]. Саме такі позиції і становлять основу громадянської компетентності та є важливими якостями молодого покоління.

Сьогодні на часі є розв'язання питань удосконалення якості громадянської освіти на всіх її рівнях, що зумовлено проблемами розвитку української державності на основі демократії, гуманістичної справедливості.

У «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» йдеться про необхідність розбудови в Україні системи громадянської освіти, що зумовлено потребою розвитку «державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити всім громадянам рівні стартові можливості для розвитку й застосування їхніх потенційних здібностей, досягнення суб'єктивно привабливих, і водночас соціально значущих цілей як умови реалізації найголовнішої соціально-психологічної потреби особистості – потреби в самовизначенні і самоствердженні» [3, с. 6].

У педагогічній науці накопичено чималий досвід вивчення окремих аспектів формування громадянської компетентності особистості. Зокрема, шляхи та умови формування означеної якості досліджувалися у працях відомих науковців Ю. Азарова, О. Беляєва, Л. Вовк, Е. Козлова, І. Корольова, Б. Лихачова, Є. Мединського, М. Михайличенка, В. Століна тощо. Проблеми національно-патріотичної складової громадянської компетентності знайшли своє відображення у працях таких педагогів та науковців як І. Бех, О. Захаренко, І. Огієнко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, В. Шевченко, П. Юркевич, І. Янчук та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Формування громадянської компетентності має відбуватися на засадах визначених принципів національно-патріотичного виховання, оскільки одним із провідних завдань національної освіти є виховання патріота і громадянина. Важливого значення набувають при цьому заняття з громадянської освіти, української мови та літератури, на яких викладач має змогу розкривати зміст громадянської компетентності через характеристики ключових якостей, якими володіє людина (у

тому числі й на прикладах літературних героїв). Зокрема, йдеться про патріотизм, демократизм, гідність, активну громадянську позицію, дисциплінованість, відповідальність, совість, чесність, принциповість, справедливість, повагу до себе та оточення, працелюбність тощо. Але ефективність такої діяльності неможлива без спільних зусиль освітнього закладу з родиною та суспільством.

Метою статті є розгляд дефініцій «компетентність», «громадянська компетентність», а також теоретичний аналіз шляхів формування громадянської компетентності молоді на засадах вивчення української мови та літератури у закладах фахової передвищої та вищої освіти.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як свідчить аналіз наукової літератури, здійснення громадянської освіти сучасної молоді на засадах компетентнісного підходу пов'язане з проблемою визначення класифікації та з'ясування ієрархічної структури компетентностей, що в багатьох європейських країнах є підґрунтям для практичного запровадження означеного підходу [4, с. 26]. О. Пометун зазначає, що громадянську компетентність, як правило, розглядають як інтегративну якість, що складається з системи знань, умінь, навичок, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань та усвідомлень особистості, які допомагають людині зрозуміти своє місце в суспільстві, обов'язок і відповідальність перед людьми і державою [5].

Виховання в особистості громадянської компетентності передбачає формування в неї комплексу особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та тією рушійною силою, яка спонукає до свідомих повсякденних дій, вчинків, поведінки. Зокрема, це патріотична самосвідомість, громадянська відповідальність і мужність, готовність працювати для розвитку та зміцнення держави, захищати її, підносити її авторитет у тому числі й на міжнародному рівні. Формування громадянської компетентності молодого покоління передбачає також і виховання поваги до батьків, традицій та історії свого народу, усвідомлення своєї незалежності та національної самоідентифікації.

Формування громадянської компетентності здійснюється впродовж усього життя особистості, на всіх етапах здобування нею освіти. Великого значення набувають заняття з громадянської освіти, а також української мови та літератури. У процесі вивчення програмових творів, викладач зосереджує свою увагу на становленні таких особистісних якостей як дисциплінованість, працьовитість, творчість, почуття відповідальності за добробут своєї країни, свого народу. Саме такі якості й риси формуються в процесі засвоєння здобувачами освіти народних духовних надбань, у процесі цілеспрямованого національного виховання на засадах засвоєння поглядів, переконань, традицій, звичаїв українського народу, спрямованих на організацію життєдіяльності молодого покоління, виховання їх в дусі патріотизму та на засадах духовної національної культури [2].

Для формування громадянської компетентності молодого покоління на заняттях з громадянської освіти, а також української мови та літератури цікавими педагогічними формами роботи є вирішення проблемних ситуацій, які передбачають обговорення й критичний аналіз конкретних життєвих ситуацій та проблем, які порушуються в тому чи іншому художньому творі. Такі форми роботи дозволяють викладачеві розвивати вміння молоді працювати з текстом літературного твору, добирати факти з життя, аналізувати їх та порівнювати з художніми образами. Важливого значення при цьому набувають знання та уявлення здобувачів освіти, одержані з різних інформаційних джерел, у тому числі радіо, телебачення, мережі Інтернет, друкованих інформаційних джерел тощо.

Досить дієвим інтерактивним засобом формування громадянської компетентності підростаючого покоління на заняттях з української літератури є навчальне моделювання ситуації вибору. Так, наприклад, при вивченні таких літературних зразків як «Повість временних літ», «Слово про похід Ігорів» студентам пропонується визначити і проаналізувати життєву позицію кожного з головних персонажів, а також обґрунтувати, чиєї життєвої позиції дотримуються саме вони.

Формування громадянської позиції як складової громадянської компетентності відбувається в тісному взаємозв'язку з іншими ключовими компетентностями, зокрема з комунікативною, соціальною, компетентністю творчої діяльності тощо. Це яскраво простежується при залученні здобувачів освіти до роботи над створенням колективних літературних проєктів. Тематика таких творчих проєктів може бути різноманітна і стосуватися як актуальних проблем сучасного суспільного життя країни, так і народознавчого характеру, наприклад, збирання легенд і переказів рідного краю.

Громадянська компетентність сучасного молодого покоління є невіддільною частиною та змістовою основою громадянської культури особистості. З огляду на те, що компетентнісний підхід є одним з основних у громадянській освіті, необхідно відзначити, що його реалізація не може здійснюватися у відриві від отримання громадянських цінностей, ідеалів, переконань, відповідних етичних позицій.

З метою вивчення рівня сформованості громадянської компетентності молоді, доцільно проводити бесіди, залучати здобувачів освіти до активного діалогу, обговорення тих соціальних питань і національних ідей, проєктів, які впливають на успіх та розбудову нашої держави. Зокрема, аналіз відповідей студентів на запитання національно-патріотичного характеру (опитування проводилося на базі Державного навчального закладу «Барський професійний будівельний ліцей», м. Бар, Вінницька область), засвідчив, що 53,2% респондентів відповіли, що національна ідея відіграє провідну роль у побудові держави і лише 4,6%, – що національній ідеї немає. 52,3% опитаних упевнені, що історичне минуле своєї країни дуже важливе, вивчати і знати його необхідно кожному, а 0,4% – що історичне минуле не важливе, потрібно жити майбутнім. Студенти вважають, що держава, щоб підтримати патріотичний дух молоді, повинна розвивати національну культуру маленьких міст і селищ, спонсорувати відкриття бібліотек, театрів, клубів дозвілля, демонструвати фільми на патріотичну тематику, прислухатися до перспективної думки, створити умови для професійного зростання молоді. 100% опитаних визначили, що необхідними для виховання патріотизму серед молоді є: відчуття пошани до своєї країни; інтерес до історичного минулого; високий рівень ерудиції; інтелігентність; активність у громадському житті країни. Прикрим є той факт, що лише 11,4% студентів відвідують історичні, літературні, художні музеї, виставки; 12,2% – відвідують бібліотеки та обирають книги, які представляють історичне минуле нашого народу та його героїв; 15,2% – відвідують театри та переглядають кінофільми на історично-патріотичні теми; 18,6% – частіше за все проводять вільний час вдома за телевізором і комп'ютером; 52,7% – надають перевагу компанії друзів. 49,8% – відчувають відсутність моральних цінностей в молоді, 31,2% опитуваних вважають, що молоді люди, які вживають алкоголь або наркотики, не можуть бути патріотами, 52,7% – мають протилежну думку. Загалом молодь думає, що на рівень патріотизму впливають такі політичні, соціально-побутові ситуації, як: 53,6% – загальнополітична атмосфера в суспільстві; 19,8% – наявність, відсутність роботи; 12,7% – житлові умови; 31,3% – задоволення права на відпочинок і можливість вибору навчального закладу.

Ще одне опитування на заняттях з громадянської світи проводилося з метою визначення ставлення студентської молоді до сучасної системи національно-патріотичного виховання. За результатами проведеного опитування встановлено, що 20,7% респондентів вбачають ефективність патріотичного виховання в морально-патріотичному напрямку, оскільки вважають, що для сучасної молоді важливими для формування патріотизму є моральні засади особистості: гуманність, доброта, справедливість, чесність; 27,6% – у національно-патріотичному, з активним використанням в освітньому процесі національної символіки та фольклору; 29,3% – у героїко-патріотичному, оскільки вбачають основними факторами об'єднати зусилля сім'ї, держави, громадських організацій для досягнення єдиної мети – формування патріотично-свідомої особистості; 17,2% – поєднують і реалізують усі напрямки патріотичного виховання, оскільки кожен з них є важливим.

Громадянська компетентність особистості тісно пов'язана з активною громадянською позицією, яка проявляється в активній взаємодії індивідуума з соціальним середовищем. Саме так, у процесі соціалізації, в молоді формується відчуття суспільної приналежності та розвивається здатність успішно виконувати свою соціальну роль. Сучасна студентська молодь є активним учасником суспільного життя громади не лише свого освітнього закладу, а й громади села, міста, регіону. Як свідчить практика, у такій тісній взаємодії з соціумом, з громадою в молодого покоління досить швидко та ефективно формується свідоме відчуття відповідальності за свої дії та дії товаришів, розширюється світогляд, формуються навички взаємодії у соціальному середовищі. Студенти отримують свій перший досвід прийняття самостійних рішень щодо суспільно важливих питань. Формування активної громадянської позиції молоді у процесі взаємодії з соціальним середовищем передбачає створення певних соціально-педагогічних умов, які передбачають насамперед системність і послідовність організації цього процесу.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі. Таким чином, формування громадянської компетентності студентської молоді є важливою науковою та соціально-педагогічною проблемою, яка потребує належного розв'язання на рівні педагогічної теорії і практики. Одним із найважливіших завдань сучасних педагогів є продовження роботи з формування у молоді громадянських якостей, розуміння приналежності до українського народу. Викладачі закладів фахової передвищої та вищої освіти повинні чітко розуміти, що молоді люди, яких вони сьогодні навчають і виховують, – активна сила політичних змін і залежно від того, які цінності вони вносять у ці зміни, яку культуру впроваджують, з якими знаннями й перспективними планами йдуть у життя, багато в чому буде залежати становлення і розбудова Української держави в майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабкіна М. І. Компоненти процесу формування активної громадянської позиції підлітків. *Вісник Львівського університету*. Вип. 23. 2008. С. 22–30.
2. Ївженко Ю. В. Теоретичні аспекти формування почуття громадянськості студентської молоді. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Соціально-педагогічні засади формування громадянської відповідальності у студентів»*. Конотоп. 24-25 квітня, 2018.
3. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Освіта України*. 9 серпня 2000. № 32. С. 6–7.
4. Мороз М. О. Парадигмальний підхід до розвитку сучасної освіти: компаративний аналіз. *Андрогогічний вісник*. Вип. 8. 2017. С. 26–34.
5. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки. *Вісник програм шкільних обмінів*. № 23. 2005.
6. Присакар В. В. Формування громадянської позиції особистості у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. *Педагогічний дискурс*. Вип. 10. 2011. С. 426–430.
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 р. № 710-р "Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні". URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini>
8. Шахрай В. М. Громадянська компетентність особистості як проблема сучасного суспільства. *Український соціум*. №2 (25). 2008. С. 123–134.

REFERENCES

1. Babkina M. I. Komponenty protsesu formuvannia aktyvnoi hromadians'koi pozytsii pidlitkiv [Components of the process of forming an active civil position of adolescents]. *Visnyk L'vivs'koho universytetu*. Vyp. 23. 2008. S. 22–30. [in Ukrainian].
2. Yvzhenko Yu. V. Teoretychni aspekty formuvannia pochuttia hromadians'kosti students'koi molodi [Theoretical aspects of forming a sense of citizenship of student youth]. *Materialy Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii «Sotsial'no-pedahohichni zasady formuvannia hromadians'koi vidpovidal'nosti u studentiv»*. Konotop. 24-25 kvitnia. 2018. [in Ukrainian].
3. Kontseptsiiia hromadians'koho vykhovannia osobystosti v umovakh rozvytku ukrains'koi derzhavnosti. *Osvita Ukrainy*. 9 serpnia 2000. № 32. S. 6–7. [in Ukrainian].
4. Moroz M. O. Paradyhmal'nyj pidkhid do rozvytku suchasnoi osvity: komparatyvnyj analiz. *Andrahohichnyj visnyk*. Vyp. 8. 2017. S. 26–34. [in Ukrainian].
5. Pometun O. Formuvannia hromadians'koi kompetentnosti: pohliad z pozytsii suchasnoi pedahohichnoi nauky [Formation of civic competence: a view from the standpoint of modern pedagogical science]. *Visnyk program shkil'nykh obminiv*. № 23. 2005. [in Ukrainian].
6. Prysakar V. V. (2011). Formuvannia hromadians'koi pozytsii osobystosti u pedahohichnij spadschyni V. Sukhomlyns'koho. *Pedahohichnyj dyskurs*. Vyp. 10. S.426–430. [in Ukrainian].
7. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.10.2018 r. № 710-r "Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku hromadians'koi osvity v Ukraini". URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini>. [in Ukrainian].
8. Shakhraj V. M. Hromadians'ka kompetentnist' osobystosti iak problema suchasnoho suspil'stva. *Ukrains'kyj sotsium*. №2 (25). 2008. S. 123–134. [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 25.01.2022 р.